

Namık Kemal ve Nüfus Meselesi

Yazan:

ZİYAEDDİN FAHRİ

— Namık Kemal'in doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetile —

Türkiye, yeni usullerle üçüncü nüfus sayımını yaptı. Memleket halkının kemmiyetini gösteren ve 1935 - 1940 arasındaki nüfus tezayüdünü tesbit eden bu ihşaf faaliyetin neticeleri üzerinde düşünür, bilhassa dünyayı gittikçe saran beynelmilel ihtilâfların milletlere, sayıları üzerinde daha endişeli olmağı ihtar ettiğini görürken neden aynı zamanda doğumunun yüzüncü senesini (1840 - 1940) andığımız Namık Kemal'i bu vesile ile de hatırlıyoruz? Şunun için ki Türkiye'de demografik meseleleri mülâhaza tarihçesi içinde onun ismi en başta geliyor. [1] Keza şunun için ki nüfus endişesi onun nazarında en hayati mesele olarak beliriyor. Nihayet şunun için ki 1940 Türkiye'sinde nüfus meselesi etrafında ileri sürülen mütaleaların ruhu, Namık Kemal'ce bundan hemen hemen üç çeyrek asır önce hazırlanmış bulunmaktadır.

I.

On dokuzuncu asrın ikinci nısfının başlangıçlarında bir taraftan Babilideki tercüme odasında fransızca ile âşinalık peyda eden, diğer taraftan Londra'da ve Paris'te bulunduğu sıralarda devrin fikir hayatını hararetle takip eyliyen, hattâ bir rivayete göre Paris'te hukuk ve iktisat tahsilini yapan Namık Kemal, hangi iktisadî ve içtimai doktrin sevki ile «nüfus meselesi» ne karşı alâka duydu? Bu hususta doğru bir hüküm verecek vesikadan mahrumuz. Herhalde İmparatorluğun gittikçe azalan nüfusu karşısında duyduğu endişe, herhangi bir nazari alâkadan önce geliyor. Bu endişe iledir ki Avrupa'dan döndük-

[1] Çok muhtemel ki bu hüküm, kültür tarihimiz hakkındaki şahsi vukuf-suzluğumuzun eseri olsun. Demografi meseleleri üzerindeki mütaleaların bizdeki tarihçesini bilenlerden bu mevzuun aydınlatılmasını bekleriz.

ten sonra yaptığı mücadele neşriyatının daha başlangıçlarında «nüfus meselesi» için muhitinde umumî bir alâka uyandırmaya başlamıştır [2].

Bununla beraber uyandırmaya çalıştığı umumî alâka için yaptığı bir mukaddemede ismini zikretmediği Avrupalı demografi âlimlerine müphem surette işaret etmesi, hattâ bunlardan birinin nazariyesini açık bir lisanla ve etraflı misallerle izah etmesi, Namık Kemal'in aynı zamanda iktisadî doktrinlerle yakından alâkadar olduğuna delildir.

Filhakika biraz sonra anlatacağımız veçhile mütefekkirimiz, «nüfus meselesi» ne dair mütalealarına, *Malthusianisme*'i izah ile başlamakta. Anlaşıyor ki gerek Londra'da, gerek Paris'te bulunduğu zamanlarda *Malthus*'um leh ve aleyhindeki cereyanlara alâka göstermiştir. Gerçi 1860 - 1870 arasında İngiltere'de Malthus doktrini etrafında dikkate şayan bir fikir hareketi ve mütefekkir görmüyoruz. Buna mukabil, mütefekkirimizin, daha 1795 de nikbin bir demografi mensubu sıfatile «Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain» isimli eserinde nüfus meselesi etrafında mütalealar serdeden *Condorcet*'nin tesiri altında kaldığına hükmetmek mümkündür [3].

Malûm olduğu üzere *Malthus* (1766 - 1834), meşhur eserini 1798 de neşretti [4]. Namık Kemal'in İngiltere'de bulunduğu 1868 senesini ihtiva eden çağda ise belli başlı bir *Malthusianisme* mevcut değildir. Ancak mütefekkirimizin İngiltere'yi terketmesinden on sene kadar sonra *Dr. Drysdale*'in mümessillik ettiği Néo-Malthusianisme cereyanı başlıyor (1873). Esasen Namık Kemal, bu doktrine mensup olduğu

[2] Namık Kemal: Nüfus (İbret gazetesi, 13 haziran 1288), numara 9, Sf. 1-3) Bu makale bilâhare muhtelif müelliflerce neşredilmiştir. Son defa, edebiyat muallimlerinden Mustafa Nihat (Namık Kemal ve İbret gazetesi) isimli eserde Namık Kemal'in (İbret) teki bütün makalelerini topladı. Biz burada bizzat Namık Kemal tarafından Mustafa Fazıl Paşa'ya hediye edildiği üzerindeki müzehhep kayıtlardan anlaşılan İbret kolleksiyonundan istifade ediyoruz. Bu kolleksiyon Muhterem Prof. Tevfik Remzi'nin hususî kütüphanesinde bulunmaktadır. Kendisine teşekkür borçlu olduğumu söylemek isterim.

[3] Namık Kemal'in *Condorcet* ile alâkadar olduğunu ve onun bu eserini (Tarihi terakkiyatı efkârı beşer) isimle tercüme ettiği ileri sürülüyor. Fakat bu tercümeden ortada hiç bir iz yoktur. Bk. Rıza Nur, Namık Kemal, İskenderiye, 1936, Sf. 619. *Condorcet*, bu eserinde (1755) nüfusa dair çok nikbin mütalealar serdetmiştir. Namık Kemal'in nikbinliğile, Fransız mütefekkirinin nikbin hâleti ruhiyesi arasında sıkı bir münasebet vardır.

[4] Bk. *Malthus*, Essay on the principle of population as it affects the future improvement of society, London, 1798.

memleketin demografik bünyesi icabı olarak taraftarlık yapacak vaziyette olmadığı gibi, mizaç ve temayülü bakımından sosyal bir nikbinlik havası içinde yaşaması da Malthusien olmasına mânidir. Bununla beraber gerek İngiltere’de, gerek Fransa’da bulunduğu zamanlarda, uzaktan ve yakından *Malthus* ile ve yeni Malthusculuğu hazırlamakta olan hareket ve cereyanlarla alâkadar olmaması için hiçbir sebep yoktur [5]. Yalnız muhakkak olan şu ki mütefekkirimizin nüfus hakkında mütalealara *Malthus*’u anlatmakla başlaması, tamamen Anti - Malthusien mahiyetini haiz bulunan mütalealara bir mukadime yapmak istemesinden başka bir şey değildir. Mütaleaların menfi ve tenkid edilmiş unsurları *Malthus*’dan, müsbet ve kabul olunmuş unsurları ise *Condorcet*’den alındığına göre Namık Kemal, biri bedbin, diğeri nikbin iki demografi nazariyesinin sentezini yapmıştır; diye hükmedebiliriz. Böyle bir hüküm, herhangi bir tahmin neticesi verilmiş olmayıp, bizzat Namık Kemal’in biyografi ve eserlerindeki işaretlere istinat etmektedir [6].

II.

Umumiyetle nüfus meselesine doğrudan doğruya veya dolayısıyla temas eden fikirleri, Namık Kemal’in eser ve makalelerinden çıkarmak tecrübesini bir başka zamana bırakarak şimdilik yalnız «nüfus» adını taşıyan ve başlı başına küçük bir risale olacak kadar uzun olan bir makalesinin tahlili ile iktifa edeceğiz.

Namık Kemal, mütalealara başlamadan önce kâinat içinde insanın mevkiini tayin ediyor: «İnsan şu küre dediğimiz müteharrik vücudün ruhudur denebilir... Dört bin sene evvel cârî olmuş bir takım esbaba okuduğu veya gördüğü netayıçten ve dört yüz sene sonra zuhur edebilecek birçok netayıce işittiği veya düşündüğü esbaptan istidlâl ile nev’inin vefat etmiş veya henüz hayat bulmamış nekadar efradı varsa hemen cümlesile hemmeclis geçinebilecek surette... yaşayan odur... Tabiati külliyeyi iradei cüz’iyesine hâdim ederek bu kadar bedayii kemalâtı o, meydana çıkarıyor. Eyyamı zulüm ateşinden, le-yali zulmet dumanından kurtarmağa o çalışıyor. Deryayı sahra gibi

[5] Nitekim Namık Kemal, Londra’daki (Hürriyet gazetesi) nde neşriyatta bulunurken Türkiye’nin nüfus meseleleriyle alâkadar olmuş ve bir seri yazı ile nazarı dikkati celbetmiştir: Bk. Hürriyet, 7, 8 numaralı, 10 ve 17 ağustos 1868 tarihli nüshalarda «Mülkümüzün serveti» başlıklı iki makale.

[6] Bu hususta «İbret» in 9 uncu numarasının birinci sahifesile, Namık Kemal’in *Condorcet* ile alâkasına dair olan tarihi kayıtlar karşılaştırılabilir.

gezilir, havayı derya gibi içinde yüzülür bir hale o getiriyor... Hasılı iki ayak üzerinde iki arşın boyunda öyle bir mahlûku garip bir koca âlemde hâkimiezele hilâfet eyliyor. Bir koca kürreyi top gibi pençe tasarrufunda oynatıyor!»

Fakat bu «mahlûk» un, bütün vücut âlemine nisbetle ehemmiyeti nedir? Olmasa ne olur?. Hiç!. Şu kadar var ki vücut âleminin insanlardan ibaret kısmı eğer yaşamak istiyorsa, mutlaka bu «mahlûk» un fertlerini çoğaltmahtır: Efrat azaldıkça nev'in faydası dahi azalacaktır.

Namık Kemal ne demek istiyor? Felsefi bir muhakemeyi edebî bir tasvir ile süslemek suretile yapılan bu mukaddemenin maksadı efradın çoğalmasile, nev'in faydasının da çoğalacağı kaziyyesinin aksi telâkki ettiğimiz takdirde aynı netice ile karşılaşmıyacağımızı göstermektedir. İşte burada mütefekkimizin *Malthus* ile peyda ettiği muvakkat alâkaya şahit oluyoruz: «Havayici beşeri ifa edecek esbabın usulü tezayüdü ebnayi beşerin sureti tekessürile bir nisbette değildir.»

Klâsik iktisat ve demografî kitaplarına geçmiş olan bu formülün izahı esnasında mütefekkimimiz, hemen şimdiye kadar çoğu tercüme olan iktisadî telifatımızda ender rastlanan bir sadelik ve anlayış ile diyor ki:

—« İzahı meram için yirmi senelik müddeti ele alalım. Meseleyi her türlü avarızdan tecrit ederek düşünelim. Vücudü sıhhatte olan ve vücudü sahih bir erkeğin tahtı izdivacında bulunan bir kadın hiç olmazsa senede bir çocuk tevlidine tab'an muktedirdir. Bu cihetle iki kişi yirmi senede yirmi iki kişiye baliğ oluyor. Demek oluyor ki burada sermaye, iki senede resülmal ile tesavi hasıl ediyor. Ya hele misal addolunan zaman meselâ altmış seneye çıkarılır ve bir koca ile bir karı yerine meselâ dört veya sekiz takım karı - koca mevzuu bahsedilip de onlardan her sene hasıl olan erkeklerle kızlar rüşde baliğ oldukça birbirine verilirse tenasül, üç karne varır varmaz dört ailenin mecmu efradı mâhut şatranç hesabında gösterilen buğday gibi şehirlere sığmıyacak bir miktara varır. Halbuki muhtaç olduğumuz şeylerin vesaiti tedarikinden olan ziraat veya san'at veya ticaretin hangisi tedricen mütalea olunursa olunsun bu nisbette terakkiye müsait görülemez. Çünkü insanın her mevlûdu tab'an müvellid'dir. Bu vesaitin ise her mahsulü muhassil değildir.»

Bu son cümle, meşhür *Malthus* kanununun veciz bir ifadesidir. Namık Kemal'in böylece bir Türk *Malthusien*'i olduğu zehabı hasıl oluyor. Çünkü şimdiye kadar olan mütalealarda olduğu gibi bundan sonraki muhakemelerinde de hep aynı zehabı veren bir eda vardır.

kabul edilse bile, sınaî mahsulâtın bağı olduğu malzeme, bizi birinci noktaya avdet ettiriyor: «Tutalım ki değişmiş. Mademki san'atin mevkufu aleyhi ham eşya, ve ham eşyanın mevkufu aleyhi ziraattir. Ziraatin işeden âciz kaldığı bir miktarı san'at bir türlü yaşatamaz.»

Nihayet üçüncü noktaya gelince: Ticarete vasıta olan sermayenin getirdiği miktar ne olursa olsun, insanın tezayüdü ile boy ölçüşemez. «Gerçi bir tacir, betahsis resülmale zammederek ikinci derecede ondan temettü edebilirse de bu muzaaf fayda dahi hiçbir vakit aile bey-ninde evlât ve ahfadın vukuu tabîî olan tezayüdüne mukabil gelemez.» Burada da nazariyece bir imkân kabul edelim, yani bir neslin çoğalmasile o nesil içindeki sermaye tezayüdünü mütenasip sayalım. Ticaret, nihayet gide gide, ticaret mevzuu olacak bir malzemeye muhtaç değil midir? «Tutalım ki mukabil gelmiş. Mademki ticaretin birinci maddei ihtiyacı ham veya mamul eşyadır. Mademki onlar ziraat ve san'at kuvvetile hasıl olacak. Ziraat ve san'at insanın yiyeceğini tedarikten âciz olursa ve sair havayicini istihsal için ticarete lâzım olan eşyayı hiç meydana getiremeyeceğinde ve ticaret ise hiçbir vakit ziraat ve san'attan müstağni olarak hayatı beşerin idamesine kâfi olamayacağımda şüphe yoktur.»

Mütefekkirimiz bu üç noktaya ait muhakemelerini bitirirken insan tezayüdü ile mütenasip bir derecede tezayüt eden yegâne bir şeyin mevcudiyetine işaret ediyor: Faiz. Namık Kemal, faiz karşısında müsait bir vaziyet almadığı gibi, onun gayri tabîî tezayüdünün zamanla ortadan kalkacağına da kanaat etmektedir. Kendisine göre faiz, Garp medeniyetinin «ahlâtı faside»sinden başka bir şey değildir. «Hele o ahlâtın en müteaffinlerinden bulunan faizi mürekkep ile alınır deyn» in bîaman düşmanıdır. Buradaki mütaleasını, kapitalist rejimden yakın bir istikbalde daha ideal bir rejime geçileceğini açık surette düşündüğünü gösterdiği için olduğu gibi nakletmekten zevk duymamak imkânsızdır: «Bu hal (yani faiz ve faizi mürekkep ile paranın tezayüdü keyfiyeti) bir çocuğun ötesinde, berisinde görülen pisliklere benzer. Medeniyetimiz daha pek tufuliyet halindedir. Girdiği tarihi terakkide hakikaten insan itlâkma şayan olacak bir mertebeye vardığı gibi faizler ve faizi mürekkepler gibi adaleti ezeliye ve tabiati insaniyeye mugayir olan bir takım müstekrehatm her ne suretle olursa olsun zail olacağından eminiz.» Mütefekkirimizin idealist sosyalistler sırasına sokulması zaruretini telkin eden bu satırlar, iktisadî bir tenkid takip etmektedir. Faiz, mümkün ve devamlı bir müessese olsa bile, ziraatin, sanayiinin, ticaretin karşılayamadığı nüfus tezayüdünü tatmin edecek ve «taayyüş» imkânını verecek midir? Asla. Çünkü

Mütefekkirimizin *Malthus* formülünü izah eden fikirleri üç noktada topluyor: 1) Ziraî istihsalin nüfus ile mütenasip olarak artıp artmadığı; 2) Sinaî istihsalin nüfus ile mütenasip olarak artıp artmadığı; 3) Ticarete sermayenin tezayüdü ile, nüfus tezayüdünün mü-nasebeti. Düşüncelerini gayet derli toplu anlatan Namık Kemal şimdi bu üç noktadan hareket edecektir. Kendisini şimdilik *Malthusien* ad-
detmekte hiçbir mahzur yoktur.

III.

Birinci noktada ziraî istihsal ile nüfusça tezayüt nasıl bir münasebet arzeder? Ziraî istihsalin mahsulleri daima istihlâk işine yarar. Çünkü «alelûmum hıfzolunamaz ki her sene tohum, semerât miktarmca, tezayüt edebilsin.» Fakat bir ân için ziraî mahsullerin muhafazası mümkün addedilebilir. Bu takdirde bir başka imkânsızlık karşısındayız. «Tutalım ki öyle olmamış. Ziraatin mevkufu aleyhi olan toprak zaten bir haddi tabiî ile mahduttur. Tohum çoğalmakla yoktan bir icadına imkân hasıl olmaz ki bu sene önümüzdeki sene için semerâtsız miktarmca tohum, andan sonra gelecek sene de o tohumun bu sene ekilecek tohum ile nisbeti makûsesime muadil gelecek semerât hasıl edebilsin....» Diğer taraftan insan nüfusunun çoğalışı «kürrenin her arşın toprağında bir adam bulunduracak» surette cereyan etmektedir: Beşerin doğurma ve çoğalma hassası, ölümden başka hiçbir kayıtle mukayyet olmadığına ve başka çeşit «avarız» bir tarafa bırakıldığına, tabiî ölüm ise tabiî doğumun «on beşte biri» kadar olduğuna göre ziraî istihsali geride bırakan bir nüfus istihsali muvacehesindeyiz. «Bir erkek ile bir karı ömrü tabiî miktarmca yaşar ve kuvvei tevlidiyelerine bir ârıza gelmezse cemiyete en azdan otuz evlât bırakmak istidadına maliktir. Halbuki bir karı ile bir erkek vefat ederse cemiyetten yalnız iki adam kaybolur. Toprak ise bu kadar adamı besliemez. Çünkü gerek vüs'at, gerek kuvvei inbatıyece tecavüzü nakabil bir haddi tabiî ile mahduttur.»

İkinci nokta üzerinde de aynı mantık yürütülüyor: «On adam bir yere toplanır da - nihayet derecede çalışmak itibarile - meselâ günde otuz gömlek imal ederse yüz adam da üç yüz gömlek, bin adam da üç bin gömlek imal edebilir. Bir gömlek ne hale girse ve üzerinden kaç sene geçse bir gömlek daha tevlidine muktedir değildir ki insanda olduğu gibi vesaiti muhassile taaddüt etsin de mahsulâtın tezayüde nisbeti değışsin.» Nazariye bakımından bu tezayüt nisbeti

«faiz veya mürabaha beka bulsa bile herkës faizle para almak ve yine faizle para vermekten başka bir şey yapmaksızın geçinmek kabil midir ki, cemiyeti beşerin esbabı meşrua ile taayyüşten nâümit olduğu zamanlarda hayatına kâfil addolunabilsin?»

Bu izahatın varacağı neticeyi sezmeğe güç değildir: «İşte bu mü-taleata ve Avrupada kesreti nüfusun daha birçok esbap ile kuvvet bularak ve daha doğrusu aranırca o esbaba bir medarı kuvvet olarak amele beyninde hasıl eylediği şiddeti zaruretin tesir ve ilkasile fenni servet ulemasından, erbabı idareden, hükemadan, etıbbadan birçok eshabı kalem bunların kaide ve esbabına ve men'i mazarratına dair her güruh kendi noktai nazarından iptida ederek birçok mebahis meydana koyuyorlar ve terakkii nüfusu bir hadde tutmak için birçok ve-saitten bahsediyorlar: İnsan çoğalıyormuş, andan ihtiraz ederse hemen her yirmi arşın yerinde bir adam bulunurcasına kesretle mes-kûn, her iki günde bir adam kendini helâk edercesine felâket ile mem-lû olan memaliki garbiye halkı ihtiraz etsin.»

Bu satırlar bizi Malthusien bir Türk muharriri ile karşılaştırıyor. Fakat son cümlelerin gizlediği bir aleyhtarlık gözönüne alınabilir-se Namık Kemal'in nazariyeyi pek benimsemediğine hükmetmek belki mümkündür. Bu hükmün, Türkiye'nin nüfus vâkıaları üzerinde düşünen Namık Kemal için tamamiyle kat'î olduğu görülecektir.

IV.

Müellifimiz zamanında bu gibi meselelerin muhakeme ve münakaşa edildiğini ihsas eden bir edâ ile diyor ki: «Ama bir zaman gelecekmiş, biz de topraklarımızda taayyüş edemeyecek mertebede çoğalacakmışız. Biz buralarını ahfadı ahfadımız düşünmeğe mecbur olup olmayacağımı bile düşünmeyiz.» Namık Kemal'in bu noktada Anti-Malthusien olduğuna karar vermeden evvel onun Malthusianisme'ni Türkiye bakımından bir tarafa bırakmak lâzımgeldiğini düşündüğünü gözönüne almak daha doğrudur: Avrupa için varit olan bir mesele Türkiye için mevzuu bahsolamaz. Olsa bile bu, ilerisi içindir, bizden sonra gelecek olanlar düşünsünler. Malthusien bir endişe ile nüfus çokluğundan şikâyet etme zamanı, tabii bir inkişafın eseridir. Türkiye'de ise bu inkişaf henüz vücade gelmemiştir. «Çünkü, diyor, memaliki garbiyenin ahalice el'an mevcut olan ve hattâ ileride vukuundan ihtiraz olunan tekessürü cihetile çektiği veya korktuğu belâlardan bir kaç kat eşeddini biz burada nüfusun killetinden çekiyoruz.»

Şimdi Namık Kemal, umumî demografî sahasını bırakmakta ve millî denebilecek bir demografî telâkkisinden hareket etmektedir. «Nüfusun killetinden» çekilen «belâlar» nelerdir? Burada İmparatorluğun yıkılışında âmil olan bütün iktisadî ve harsî sebepler zikrediliyor. Bu sebeplerin, daha müessir ve fâil sebebi «nüfusun killeti» dir. Sırasına göre başka âmil ve illetlerin neticesi gibi görülen «nüfus killeti» burada illet gibi ileri sürülmektedir.

Mütefekkirimizin fikir silsilesini takip ederken başta harsî hayatın inkişaf edememesi hâdisesini görüyoruz: «Elimizde bir maarif nizamnamesi var. Halkı cebren okumakla ve devleti ahalisine meccanen mebadii ulûmu tahsil ettirmekle mükellef ediyor. Her tarafı yarım saatlik bir dairenin merkezinde bir sıbyan mektebinin vücudünü iktiza eyliyor. Şimdi işe nekadar hüsnüniyetle başlanırsa başlansın, paraca nekadar fedakârlık ihtiyar edilirse edilsin, ne türlü esbaba teşebbüs olunursa olunsun, mülkün ekser cihetlerinde her yarım saatlik değil her iki saatlik bir merkez içinde dört evli bir köye tesadüf olunabildiği halde maarif nizamnamesinin kaidei münciyesini file çıkarmak nasıl kabil olabilir?»

Nüfus azlığı yüzünden beklenen inkişafı gösteremiyecek ikinci bir cemiyet hâdisesini Namık Kemal, şimendiferciliğimizde buluyor ve şöyle düşünüyor: «Timur yollar temdidi zaman ve taklîli mesafe hassiyetine malik olmak cihetile vücudu medeniyetin uruk ve âsası hükmüne girdi, mecrayı hayatı oldu. Binaenaleyh Saltanatı Seniye mülkünde bir takım esaslı timur yol hatları hasıl etmekle uğraşılıyor. Bunlar vücade geldiği zaman telekkiyatımızca pek büyük faydaları görüleceğinde hiç şüphe yoktur. Fakat böyle vatanımızın birçok cihetleri hemen hâli bir halde iken bahsettiğimiz büyük hatları menkulâtı ile besliyecek kadar şubeler nasıl yapılabilir? Yapılsa inşa ve idarelerinin masrafı nereden çıkar? Yapılmasa Avrupanın âsarı medeniyette gösterdiği sürate ne ile yetişilir?»

Nihayet nüfus azlığından müteessir olan üçüncü bir nokta, Türkiye'nin ziraî istihsal bakımından arzettiği sukuttan ibarettir: «Memleketimiz gibi vaktile mahsulâtı bütün cihanın havayıç ve lezaizini ifaya kâfi olan nazirsiz bir bağzarı servetin belki onda sekiz parçasını sular basmış, çalılar bürümüş, kayalar kaplamış. Nüfus şimdiki miktarda kaldıkça bu mevani kim defedebilir?»

Böyle üç çeşit hâdiseler (maarifsizlik, şimendifercilik, istihsalin sukutu), nüfus azlığı illetinin neticesi oluyor. Bu illet de kendi başına bir tarihçeye sahiptir. XVI ncı asırdan XIX uncu asra kadar olan müddet içinde «nüfus kesreti», «nüfus killeti» ne istihale etti: «Sul-

tan Süleyman zamanında - Osmanlıların umum havzei hükûmetinde değil - yalnız şu memleketin içinde yüz milyondan ziyade nüfus var idi! Şimdi kırk milyon adam yok! Mülkümüz Fransanın beş misli kadar! Nüfusumuz belki Fransızlar kadar değil! Bu kılet ile biz nasıl yârü ağyar muamelesine göre mukabele edebiliriz? Nasıl ecdadımızın devri ikbalini asrın haline mutabık olarak iadeye muktedir oluruz?»

Namık Kemal'in bu mütaleasmdaki mukayeseli demografiye ilişkin noktaların sıhhatini tayin mevzuumuzun haricindedir. «Şu memleket» tabirinden neyi kastediyor? «Fransanın beş misli kadar» olan araziyi üç büyük kıt'anın hangisinden alıyor? Gerçekten XVI ncı asırda Namık Kemal'in «şu memleket» i, yüz milyon nüfusa sahip miydi? Bu gibi noktaların tahkiki, esasen, kendisinin «makale» sini tahlilden götüğümüz maksat haricindedir. Bizce mühim olan taraf, şimdiye kadar *illet* gibi düşünülen «nüfus kıleti» hadisesinin bundan sonra bir *netice* gibi gözönüne alınması ve ona göre izah mekanizmasının çevrilmesidir. Realiteyi pek sadık surette takip eden mütefekkirimizin ilmî bir illiyet prensipini, sosyolojik meselelere tatbik ettiğini göstermek bakımından da mühim olan bu çevrilmeyi yakından göstermeğe çalışacağız.

V.

Filhakika nüfus azlığı bir *netice* gibi gözönüne alınınca bunun da ayrıca sebeplerini göstermek zarureti vardır. Namık Kemal, meseleyi etrafı tetkik etmenin «gazete maksadı» na uymıyacağını, çünkü «gazete» nin asıl vazifesinin «istikbal için çalışmak» tan ibaret bulunduğunu söylüyor. Daha sonra nüfusumuzun tenakus, tezayüt veya tevakkuf ihtimalleri hakkında da kat'î bir şey söylenemeyeceğini ileri sürerek diyor ki: «Bu mesailin halli birbirini teakup etmiş ve tahkikli yapılmış nüfus defatirinin elde bulunmasına tevakkuf eder. Böyle bir definei malûmata malik olmak ise en ziyade medeniyet, en ziyade hürriyet, en ziyade marifet, en ziyade neşriyat ile me'lûf olan memaliki garbiyede dahi kolaylıkla hasıl olur şeylerden değildir.»

Bu mütalealarda Namık Kemal'in ilim ahlâkı namına lehine kaydedilecek noktalar gizlidir. Herhangi bir ilim adamı, aynı neviden meseleler ve vaziyetler karşısında başka türlü düşünemez. «Tahkikli yapılmış birkaç senelik nüfus defatiri» ne ihtiyaç, mütefekkirimizi tâlîlî veya hadsî mülâhazalar beyanından menediyor. Diğer taraftan aksiyon ihtiyacı, nüfus realitesine tesir arzusu, her şeye rağmen nüfus azlığındaki sebepler hakkında bir bilgiyi icap ettirmektedir.

Binaenaleyh «zevahir» den olsun «istidlâl» etmek lâzımdır. Namık Kemal, ihtiyatlı bir kayıt ile böyle bir istidlâl tecrübesine girişmektedir.

Asıl meselenin formülü şu sualde toplanıyor: —«Biz niçin bu kadar azaldık?» Bu azalmanın bir defa «esbabı tabiiye» si, sonra da «avârızı fevkalâde» si vardır. «Esbabı tabiiye», «tenasülü tekessürden geri bırakan» şeyler olup bir kısmı «mucip», bir kısmı «mâni» dir. «Mucip» olan tabîî sebepler sırasile şunlardır:

1 — Havanın fenalığı;

Bu sebep, memleketimiz için mevzuu bahsolamaz. İklimimizin le-tafeti her tarafta maruftur. «Yalnız şurası var ki memleketimizde devri vukufun iptidasındanberi her türlü hikem ve fünun bütün bütün itibardan sakıt olduğu için havanın meselâ ağaç yetiştirmek gibi ci-yadetine hizmet edecek veyahut gölü tathir etmek gibi esbabı fesadını menedecek tedabire kat'iyen riayet olunmamıştır.» Bağdad'm dün-kü iyi ve bugünkü fena halini mukayese eden müellifimiz, «nüfus» makalesini kaleme aldığı tarihten -mukadderatın garip ve hazin bir cilvesi icabı- dokuz ay sonra atılacağı Kıbrıs'ta, havayı zehirliyen bir takım şeraitin mevcudiyetinden bahsetmektedir.

2 — Mahalle ve evin pisliği;

Bu sebep gerek İstanbul, gerek taşra için birçok zararlar iras etmiştir. «Köpek lâşelerile, bin türlü mürdarlıklarla istilâ edilmiş» olan İstanbul, «en büyük caddesinden lâğım akan» taşra memleketler, belediyelerimizin gayretini beklemektedir.

3 — Hıfzıssıhhada kusur;

Halkımız bu kusuru gayet tabîî addediyor. Hattâ kolera zamanlarında «ukalâmızdan addolunan» ları karpuz ve saire yemekten men'e çalışmak «kaleler fethetmekten müşkül görünüyor». Camilerde vâizler, «kıssahanlık edeceklerine böyle dünya ve ahrete nâfi ve hayatı millete kâfil olacak meseâlden bahse himmet eyleseler efkârı umumiyede mevcut olan bu yolda birçok suizehâplar pek çabuk mün-defi olur.»

4 — Giyinmede lâkaydîlik;

Bu hususta köylülerimiz daha dikkatlidirler. «Kemali âfiyetle yetmiş, seksen sene yaşamak», «çeki taşını kaldırmak», bu dikkatli-liğin eseridir. Hattâ «Avrupaca kuvvette darbimesel olan Türkler», işte bu köylü Türklerdir. Fakat şehirlilerimiz - Namık Kemal burada yalnız «şehirimiz» diyor ve İstanbul'u kastediyor - kendi yaşayışları

için gayet zararlı bir giyinme tarzına sahiptirler: «Yazın çifte fanilâ, kışın üç kürkle oturuyoruz. Beşikte bir çocuğa giydirilen, sarılan şeyler, bir yere getirilse koca bir adam için bir kat mükemmel elbise imaline kifayet eder.» Bununla beraber İstanbul'da bazı «aileler» in bu hususta dikkatli olmağa başladıklarını söyleyen müellif, «az zaman içinde ekseriyet bu yolda dahi o muhakkıklere mukallit olacağından» emindir.

5 — Tegaddi meselesi;

«Hemen dünyanın her yerinden ziyade hastalıklar» a sahne olan memleketimizin bu hali, bilhassa yeme işindeki «mahsusat» mdan ileri gelmektedir. Kuvvet veren gıdalarla «hem kendimiz rahat yaşar, hem de evlâdımızın vücudü kuvvetli bulunur.» Nüfusun tezayüdüne dolayısıyla tesir eden bu menfi âmili, müsbet bir âmil haline koymak işi, yine bizden beklenir. Yoksa «böyle şeyler için de devlet nizamlar mı yapsın?»

6 — Fena hastalıklar;

Namık Kemal, nüfusun tezayüdüne mâni olan «mucip» sebepler arasında saydığı fena hastalıklar meselesinde Avrupa ile Türkiye arasında bir derece fark görüyor ve «memaliki mütemeddineye nisbet, ehven sayılanlardanız» diyor. Fakat buna rağmen «frenjinin kesreti ve dembedem tezayüdü» karşısında «bu belâyı def'e salih olacak bir nizam» a ihtiyaç hasıl olduğunu da ilâve ediyor.

7 — Keyif verici maddeler;

Müskirat ve tütün kullanılışında «her türlü hudut tecavüz» edilmekte ve «beş yaşında çocukların ağzında sigara görülmekte» dir. Bu gibi maddelerin «ifrat üzere istimal» i önüne geçmek için meselâ ağır bir «zeciye» koymak mümkündür. Bu imkânın tahakkuku hükûmetin «efkârı mürebbiyane» sinden beklenebilir. Fakat üzüm bağlarının iktisadî ehemmiyetini küçültecek olan böyle bir Zeciye, neticede bağları söktürtmez mi? Namık Kemal, icap ederse bağların söktürülmesine de taraftardır. Zira bu bağların yerine «buğday ekmek de kabildir... Göğüs çürüdükten sonra hiçbir şey idamei hayat hizmetinde göğsün yerine kaim olamaz.»

8 — Kıtık;

9 — Muharebeler;

Bu iki «sebeb» üzerinde hiç durmıyan Namık Kemal sadece şöyle diyor: «Kahtü galâ hamdolsun gayet nadir vukubuluyor. Muharebeden ise bir hayli zamandanberi eminiz.»

10 — Muzır tedbirler;

Namık Kemal, nüfusun tezayüdüne mâni olan sebepler arasında «idarei servetçe muzır veya (idarei servet) kaidesine mugayir tedbirler» e mühim bir yer ayırmakta ise de bu tedbirlerin ne olduğuna işaret etmemektedir. Yalnız zamanının «erbâbı fûnun» u tarafından bu «tedbirler» hakkında münakaşalar yapıldığını ve bunun «istidlâl» ler mevzuu olduğunu söylüyor. Fakat «inkılâp» bu «tedbirler» i değiştirmemiştir [7]. Ancak «tuz resmi gibi, dahilî gümrükler gibi bir takım bekayasî hâlû devam» etmektedir. Bu son kayıt ne gibi «tedbirler» in nüfusun artmasına mâni sebeplerden olduğunu da ihsas ediyor. Namık Kemal «Islahat Komisyonu» ndan bu tedbirlerin de kaldırılmasını istemektedir.

11 — Ruhî âmiller;

Zikrettiği «mucip sebepler» içinde mütefekkirimiz, dikkate şayan bir sebep zikrediyor: «*Inkıbâzı derûn*». Bununla ne demek istediği vâzih surette söylenilemezse de daha evvel bu «sebepler» i sıralarken «*Inkıbârı derûn*» a «keder» kelimesini terfik etmesi telâkkisini biraz aydınlatmaktadır.

Fakat böyle bir «sebepe», Türkiye nüfusunun azalması mevzuu bahsolurken gözönüne alınacak bir ehemmiyet arzetmez. Bizzat kendisi diyor ki: «*Inkıbâzı derûn*, Osmanlıların tabiatinde yoktur. Zannetmeyiz ki bu sebebin tenasülümüzce bir tesiri olabilsin.»

12 — Çocuk düşürme;

Bu son «mucip sebepe» üzerinde Namık Kemal'in derin bir hassasiyetle tevakkuf ettiği görülmektedir. Zamanında böyle bir hassasiyeti icap ettirecek vâkıaların bulunduğu anlaşılıyor. Şu birkaç satır, müellifimizin, aynı neviden içtimaî meseleleri halletmeğe çalışanlara mahsus heyecanını canlandırdığı gibi, o devirde bu hâdisenin şiddeti ve mahiyeti hakkında bazı tarihî malûmat dahi vermektedir: «Çocuk düşürmek memaliki Osmaniyenin en ziyade yürekler dayanamayacak facialarından biridir. Hattâ bir zamanlar bu vahşeti mel'uneyi icra için *kanlı ebe* namında mezun cellâtlar vardı. Acaba bir insan iki dakikalık safası için hasıl ettiği bir masumun daha dünyasını görmeden, daha validesinin memesini emmeden hayatına nasıl yürekle kasdeder? Acaba bir valide âğuşuna düştükten sonra bir kılını kopartmak için fedayi can edeceği malûm olan ciğerparesine daha cismi cismin-

[7] Namık Kemal'in eserlerindeki «inkılâp» tan kastedilen hâdise «Tanzimat» tir.

den, canı canından ayrılmadan ne merhametsizlikle canına kıyar?»

İşte nüfusun tekessürüne engel olan «mucip sebepler» bunlardır. Bir de «mâni» olanları vardır ki müellifimiz bunları, aynı dikkatle sıraya sokup tahlil etmektedir. Bunlar başlıca şu üç «sebebe» ten ibarettir:

1 — Sefahat;

Mütalealarından ekserisini İstanbuldaki müşahedelerine istinat ettiren müellifimiz «sefahat ve işret» in ihmal edilemeyecek bir «mâni sebebe» olduğunu, ve «dikkatle görmek» icap ettiğini söyledikten sonra o zamanın İstanbul ve civarına ait bir müşahedesini naklediyor: «İstanbul'daki ayyaşların hanelerinde birer, ikişer çocuk ancak görülebilir. Fakat Kartal'da ve Silivri'de bir köylünün evine girilse o fakir bahtıyarın her tarafı beş, altı çocukla müzeyyen bulunur. [8]»

2 — Çok karılılık;

Bazı Garplı demografi âlimlerinin «Taaddüd-ü zevcat - Çok karılılık, Polygamie» hâdisesini, nüfusun artmasına mâni sebeplerden biri olarak gösterdiklerini söyliyken Namık Kemal, bu münasebetle, hiçbir âlim ismi zikretmemekte, fakat onlara cevap vermektedir. Bu cevapta mütefekkirimiz fizyolojik bakımdan hareket ediyor, sonra tarihî misallerle bu iddiayı cerhe çalıyor: «... Haddi zatında bir kadının kuvvet tevlihte üç, dört kadına galip olması aklen muhaldir. Evaili İslâm'da - ki taaddüd-ü zevcatm en ziyade cârî olduğu zaman idi - Eshâbı Kiram veya Tâbiinden namı Siyerlere geçmiş her zatın lâakal on iki, hattâ bir çoğunun kırk, elli kadar evlâdını bulunduğunu tarihler beyan ediyor. Bu delîli tecrübî dahi Avrupada iltizam olunduğu balâda beyan olunan iddianın butlanını ret ve cerhi kabil olmayacak surette ispat etmez mi? [9]»

[8] Bu cümledeki **çocuk** kelimesi yerine metinde «Semerat-ül-füad» ifadesi vardır.

[9] Çok karılılığın nüfusun çoğalmasına mâni sebepler içinde zikredilmesine, bizzat **Malthus**'da rastlanmakta, mütefekkirimizle İngiliz demografî nazariyecisi arasındaki sıkı münasebet bu vesile ile bir kat daha belirlemektedir. Filhakika ismini yukarıda zikrettiğimiz eserinin birinci kitabının X uncu faslında **Malthus** şöyle diyor: «Umumiyetle görülmüştür ki hristiyan aileler, poligaminin âdet olmamasına rağmen müslüman ailelerden daha fazla çocukludur. Bu, garip bir hakikattir. Zira kadın nüfusun gayri müsavi taksimini intaç eden poligami, bittabi bütün memleket halkı için gayri müsaittir... Volney bu keyfiyeti esas itibarile şöyle izah ediyor: Taaddütü zevcatm âdet olması ve genç yaşta evlenme yüzünden Türkler, daha gençliklerinde kuvvetlerini kaybederler; otuz yaşında ademi iktidar çok umumîdir.» (İktisadî meslekler, Babanzade Şükrü, İstanbul, sf. 147 deki tercümeden). Bizzat

3 — Fuhus;

Nihayet üçüncü bir «mâni sebep» zikredilmekte ise de bunun ne olduğu pek vâzih değildir. Namık Kemal bu sebebi göstermek isterken «nev'ayni beşerin (yani iki cinsin) karmakarışık bir halde ikametle birbirine teşebbühü Avrupaya mahsus bir haldir.» diyor. Bununla kasdettiği şey tesettürün Garpta bulunmaması mı, yoksa bir nevi Promiscuité midir? Müteakip cümlede «burada (yani Türkiyede) fahişelik... şikâyete degecek ve cemiyetin nüfusça tenakusunu mucip olacak dereceye gelmemiştir.» dediğine göre ne tesettürü, ne de promisküite'yi düşünmeyip sadece «Fuhs» u gözönüne aldığı söylenebilir.

İşte mütefekkirimizin nüfus azalması hâdisesine ait olmak üzere zikir ve kaydettiği «esbap» ve «ilel» in gerek «mucip», gerek «mâni» olanları bunlardan ibarettir. Bu «esbabı tabiiye» içinde «mucip» olanlar, nüfus azlığı üzerinde doğrudan doğruya «mâni» olanlar ise «dolayısile» müessir bulunanlardır. Bir de «avarızı fevkalâde» ye işaret edilmekte ise de bunların neden ibaret olduğu pek vâzih olarak gösterilmektedir.

VII.

Tahlile tâbi tuttuğumuz «nüfus» makalesinin hususiyetlerinden başlıcası, bize göre, Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden dinî cemaatlerle, mevzubahis demografik meselenin münasebetine ait bazı mütaaleaları ihtiva etmesidir. Geçen asrın ortalarında bu münasebetin, İmparatorluk mütefekkirlerini -ki Namık Kemal bunlara sadece ukalâ diye işaret ediyor ve şüpheş bununla, bugün ukalâ kelimesine izafe edilen avamî mânayı kasdetmiyor! - hayli işgal ettiği anlaşılıyor.

Malûm olduğu üzere İmparatorluğun askerlik rejimi, yalnız müslümanlara tatbik edilmekte idi. Bu halin neticelerinden biri de dolayısile nüfus meselesini alâkadar ediyor: Müslüman nüfusu tenakus ederken, gayri müslimlerinki daima tezayütte olacaktır. Mütefekkirimiz, bu neticeden, zamanın bazı «ukalâ» sının bir takım «mübalâğa-

Malthus'un da Türkiye'ye ait nüfus meselesinde Malthusien olmadığını, Namık Kemal'i anlama bakımından zikretmek faydalı olur. Hattâ Namık Kemal tarafından İleri sürülen mâni sebeplerin birçoğuna (Türk topraklarında ve İranda nüfus mânileri) başlığını taşıyan mezkûr fasılda Malthus'un temas eylediği görülmektedir. Türkiyede nüfusun çoğalmasına mâni sebepleri evvelâ Malthus'a, sonra Namık Kemal'e göre yoklayıp karşılaştırmak, bu yazının kadrosunu genişletmeğe vesile vereceğinden temas edilmemiştir.

lı» istidlâller yaptıklarını söylemekte, bundan tevellüt eden bedbin görüşü izaleye çalışmaktadır.

Namık Kemal meselenin mahiyetini ve arzettiği menfi ehemmiyeti takdir ediyor. Fakat bu ehemmiyet, «Mebdei saadet tâbirine şayan olan Tanzimat tarihinden berû» zail olmuştur. Meselenin esasını ileri sürenlere göre «Tensikattanberi hazarî ve seferi silâh altında yani askerlik uğrunda 500,000 ile 600,000 arasında islâm kaybetmişiz ve memlekette ahali gayri müslime 300,000 ile 400,000 arasında teza-yüt eylemiş.» Böyle düşünenler, binnetice, bir müddet sonra «Hey'eti İslâmiyenin bekasının muhalâttan olduğunu tevehhüm» etmektedirler. Bu «tevehhüm» ün yersiz olduğunu ispata kalkışan Namık Kemal, tam mânasile samimî bir «Osmanlı» zihniyeti güdüyor ve, «inkılâp» tan sonra müslim ve gayri müslim bütün cemaatleri aynı İmparatorluk tesanüdü içinde kaynaşacak bir içtimaî uzviyet hayalini takip ediyor. Bu hesap, yani müslümanların, gayri müslimler lehine tenakus etmesi, doğru olabilir. Fakat bu doğruluk, «inkılâp» tan sonra mânasını kaybetmiştir ve etmekte devam edecektir. Nasıl? Çünkü gayri müslimler askere alınmağa başlıyor, «Osmanlılık» mefkûresi onları da sarıyor: «İtimat buyurulsun ki 30 seneye kadar o temayüllerden hiçbir eser kalmıyacaktır. Mişon, Petraki, Karabet, İstolça, Zeyd ile, Ömer ile, Ali ile, Veli ile beraber olarak Jozef'lerden, Yuvanof'lardan her kim bu toprağa bir adım tecavüz etmek isterse arazii mukaddeseyi pâmali hakaret etmiş hükmünde bilerek göğsüne silâh tutacak ve silâhına can arzedeceklerdir [10].» Nitekim şimdiden bu tesanüdün eserleri başgösterdi. «Vatandaşlarımızın temayülâtında zuhur eden inkılâba dikkat olunuyor mu? Mahmudu Sani zamanında Devlet Ermeni Katoliklerini müdahalâtı ecnebiyeye sebebiyet verdikleri için nefye kalkıştığı vakit içlerinden umumiyete yakın bir ekseriyetin otuz beş, kırk sene geçmeden kavmiyetlerinin ve vatanlarının ef'âlince ecnebi müdahalesine meydan vermemek için Papa'nın hükmüne karşı durmak isteyeceğini kim umardı? [11]»

[10] Bu cümledeki isimlerden her biri ile müslim ve gayri müslim cemaatlerin kasdedildiği anlaşılıyor. «Jozef» ten Avusturya - Macaristan, Yuvanof'tan Rusya maksut olsa gerektir.

[11] Namık Kemal bu neviden bir iki misal daha zikretmektedir ki birisi de kendisinin birlikte çalıştığı Diyojen gazetesine aittir: «O asırda ne kadar Rum var ise Türk'leri mahvetmek, ne kadar Türk var ise Rumlar'dan tahaffuz eylemek için silâha sarılmaktan başka dünyada hiç bir şey düşünmez iken, (Bundan otuz beş kırk sene sonra İstanbul'da bir Rum peyda olacak, Diyojen namile bir gazete çıkaracak, onda Yunanistan'ın gerek kaideye ittiba etmek istesin, gerek faydasını arasın, Devleti Aliyeye iltihaktan başka çaresi olmadığını fransızca, türkçe ve

Namık Kemal'in nüfus meselesi vesilesile ileri sürdüğü bu mütaleasma realitenin ne cevap verdiğini, ileride mütefekkirimizin tarih felsefesini ve sosyolojisini tetkik edecek olanlar, gözönüne alabilirler. Herhalde, hiç değilse «inkılâp» dediği zamana kadar olan devre içinde askerliğin, müslümanlara inhisarı, dolayısıyla bilhassa Türk nüfusunun azalmasına birçok müessirler arasında tesir ettiği inkâr edilemez. Namık Kemal, bu vâkıayı inkâr etmiyor. O ancak Tanzimattan sonra, «askerliğin tamimi» işinin başlamış olduğunu, bu yüzden müslüman nüfusunun azalması hâdisesinin, Tanzimattan önce olduğu gibi, aynı şekilde devam etmeyeceğini düşünmektedir.

Bundan yetmiş sene kadar evvel bu neviden fikir ve mütaleaları yürütmüş olan Namık Kemal, son derece nikbin bir neticeye varıyor. Avrupadan avdet ettiği, Paris'te edindiği hukukî ve iktisadî kültürü memleket meselelerine tatbik için neşriyata başladığı zaman «İbret» teki ilk makalesini İmparatorluğun «istikbal» ine hasretmiş ve içinde «istikbalimiz emindir!» formülünün tekrarlandığı «İstikbal» başlıklı bir yazı neşretmişti [12]. On beş gün sonra yazdığı ve burada tahlilini yaptığımız «nüfus» makalesi de aynı formül ile bitmektedir: «İstikbalimiz emindir. Yaşasın Osmanlılar!»

Mütefekkirimiz bu idealizmini vâkıalara müracaatle kuvvetlendirmekten geri kalmamaktadır. Bir defa *Malthusianisme*, Türkiye için mevzuu bahsolamaz. Belki çok zaman sonra, gelecek nesilleri endişeye sevkeden bir nüfus tekessürü ve gıda, yer azlığı vukua gelebilir. Bizim vazifemiz «mülkümüzde insanın azalmasını mucip gördüğümüz esbabı ve çoğalmasına mâni bulduğumuz ileli defetmek» için çalışmaktır. Bu işi başarmağa başlayıp «kaidei tezayüdü cereyan âdilisine bırakmağa muvaffak olabilirsek yirmi beş, yirmi altı ve hiç olmazsa elli, altmış senede nifasetimizi (nüfusumuzu) taz'if edebileceğimiz, istidlâli nazarinin tecarübü hariciyeye aynı aynına muvafakatle kuvvet bulmuş bunca delâili katı ile sabittir. Osmanlılar iki misline bağlı olursa yerlerinin vüs'ati ile adetlerinin kesreti beyninde olan nisbet Avrupaya mütekarip ve iş ilerledikçe müsavi olacak. Avrupada ise insanın ilâgayrinnihaye tezayüt edebilmek ihtimali yoktur. Binaenaleyh biz medeniyetin mabihilhayatı olan nüfus da, anın avarızından bulunan her türlü âsarı terakkide ilâgayrinnihaye Avrupanın madununda kalmak hatarma müptelâ değiliz. Şimdi görüp de hay-

rumca ilân eyliyecek. Bir Türk gazetecisi de atıde tasvir ettiği bedayii medeniyeden birine bürhan suretinde gösterecek) denilmiş olsa kim inanırdı?» Bk. Nüfus, İbret, N. 9. Sf. 2.

[12] Bk. İbret, N. 1, 1 Haziran 1288: İstikbal.

ran kaldığımız i'cazı kemalâtm sâni ve muhterileri ile meratibi terak-kide hemmesnet olmak yüz senelik bir himmete muhtaçtır. Yüz sene ise hayatı cemiyete kıyas olunursa ömrü beşere nisbet, bir ânı mevhum hükmünde kalır.»

VIII.

«Nüfus» makalesinin tahlilini bu suretle bitirmiş oluyoruz. Son söz olarak mütefekkirimizin, umumî bir «İktisadî Doktrinler Tarihi» bakımından taşıyabileceği kıymete işaret edelim. Namık Kemal, *Malthus* 'u Türkiye'de 1872 de tenkid etmekte, fakat o bu tenkidi yalnız Türkiye adesesı ile yapmaktadır. Aradan geçen yetmiş yıl kadar zaman, Namık Kemal'in yalnız Türk realitesi için serdettiği izafî müta-leaya geniş bir değer vermiş oluyor. «Kesreti nüfus» dan değil, «kıl-letî nüfus» dan şikâyet, hemen bütün demografi mensuplarının ve devlet adamlarının ileri sürdükleri formüllerde yükselen seslerin mevzuunu teşkil ediyor. Bu, doğumunun yüzüncü yıldönümünü yâd ettiğimiz mütefekkir hesabına bir değerlendirme vesilesi teşkil etse yeridir.

Namık Kemal'in telâkkilerine Türkiye gözlüğü ile biçilecek kıymete gelince, bu kıymet, İmparatorluğun geçirdiği ve Namık Kemal'in asla sezemediği sarsıntılardan sonraki yeni Türkiye için, her türlü tahminin fevkindedir. İmparatorluğun devamını, çeşitli cemaatlerin siyasî vahdet içinde kaynaşmasını candan ve pek samimî olarak dileyen Namık Kemal'in bu noktadan İmparatorluk için temenni ettiği muazzam kemmiyet, bugün kendisini derin bir ihtiram hissi ile anan Türkiye'de, kemmiyet davası olduğu kadar aynı zamanda bir nüfus keyfiyeti meselesi halini almıştır. Fakat 1940 daki Cumhuriyet Türkiye'sinin nüfus davası, 1872 deki İmparatorluk mütefekkirinin sistemli surette ifade ettiği nüfus davasından başka bir şey değildir. İhtiva ettiği tarihî ve coğrafî kayıtlardan tecrit edilerek gözönüne alınacak olan şu suali, mütefekkirimizin doğumunun yüzüncü yıldönümünü yâdettiğimiz böyle bir günde de kendi kendimize sorabiliriz: «Mülkümüz Fransa'dan beş misli kadar, nüfusumuz belki Fransızlar kadar değil. Bu kıllet ile biz nasıl yâr ve ağyare muamelesine göre mukabele edebiliriz? Nasıl ecdadımızın devri ikbalini asrın haline mutabık olarak iadeye muktedir oluruz?»